

SBÍRKA JAKO PRAMEN PRO STUDIUM TRADIČNÍ LIDOVÉ KULTURY. SONDA DO FONDU GRAFIKY A VÝTVARNÝCH PRACÍ PODSBÍRKY ETNOGRAFICKÉHO ÚSTAVU MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA

Barbora Orságová

The Collection as a Source for Studying Traditional Folk Culture. A Probe into the Graphic and Fine Art Holdings of the Subcollection of the Moravian Museum's Ethnographic Institute

Abstract: The scholarly paper discusses the historical development, structure and significance of the collection of graphic and fine artworks of the Ethnographic Institute of the Moravian Museum. It focuses in more detail on several prominent authors and specific works and presents new findings that have emerged from the curation of the collection between 2022 and 2025. The collection, which currently comprises 3,127 inventory numbers, preserves original works of art by several academic painters, but most of them reflect its original purpose, namely to collect works of fine art documenting traditional folk culture. Fine art still serves as a source of information today, and the collection is particularly valuable as iconographic sources for the study of clothing from the first quarter of the 19th century. The techniques used in the collection include pen and ink drawings, washed pen and ink drawings, watercolours, gouache, drawings in Indian ink, pencil, charcoal and pastel, lithographs, woodcuts and combinations of techniques. This relatively small collection has undergone re-cataloguing in recent years, building on the work of former curators. It was completed in 2024 and is currently available, among other things, in the form of this contribution, evaluating and summarising its significance for potential research purposes.

Keywords: graphics – art – painting – museum collection – folklorism – politics

Contact: Barbora Orságová, MA, Moravské zemské museum, borsagova@mzm.cz

Fond grafiky a výtvarných prací Etnografického ústavu Moravského zemského muzea (dále jen MZM) čítá 3127 inventárních čísel a několik desítek exponátů tzv. „doplňkového fondu“, tvořeného převážně propagační grafikou, které budu věnovat prostor později. První sbírkové předměty byly do fondu zařazeny koncem 19. století. Patří mezi ně tužkové kresby a akvarely Josefa Šímy (1859–1929), které vznikly s cílem dokumentace lidové kultury. Za stejným účelem vznikly i kresby Josefa Gruse (1893–1972), Karla Langera (1903–1998) a Josefa Pelíška (1909–1993) nebo akvarely Marie Vejvodové Vořechové (1889–1974) a Věry Fridrichové (1919–1978). Právě výtvarné práce s dokumentační hodnotou tvořily prvotní záměr sbírky. Mezi taková výtvarná díla patří perokresby, perokresby lavírované, akvarely, kvaše, kresby tuší, tužkou, uhlem a pastelem, litografie, dřevoryty a kombinace technik zahrnující motivy lidové architektury, interiéru, krajiny, řemeslných a zemědělských nástrojů, textilních součástí a celých oděvních kompletů a další. Ve fondu se nacházejí i portréty osobností spjatých s etnografií. Příkladem

je portrét Františka Bartoše (1837–1906), pedagoga, etnografa a bývalého ředitele ženského vzdělávacího spolku Vesna se sídlem v Brně. Nejstarším exponátem je barevná litografie svatebního průvodu z Bartošovic (o. Nový Jičín) v 17. století, litografie samotná pochází z konce 18. století (BERÁNKOVÁ, 2013, s. 149).

Později se sbírkotvorný zájem soustředil mj. i na autorská díla. Fond uchovává originální umělecká autorská díla několika akademických malířů, jakými jsou například Joža Uprka (1861–1940), Cyril Mandel (1873–1907), František Řehořek (1890–1982) nebo Jan Kobzán (1901–1959). Jedinými zde zastoupenými akademickými malířkami jsou Marie Gardavská (1871–1937), Zdenka Vorlová Vlčková (1872–1954) a Marie Hlobilová Mrkvičková (1903–1999). Část fondu tvoří také pohlednice, jak zahraniční, tak tuzemské. Etnografická podsbírká uchovává některé pohlednice i ve svém fotoarchivu. Mezi poměrně hodnotné soubory reprodukcí pohlednicového formátu s motivy tradiční lidové kultury patří *lidové kroje* z počátku 20. století.

Spíše doplňkový fragment sbírky zastupují cizokrajné vystřihovánky a ornamenty, převážně z asijského kontinentu. Podsbírku dále doprovází zhruba 260 kusů plakátů představujících historický doklad propagačních materiálů hodů, výstav a různých kulturních akcí nejen v souvislosti s činností MZM. Nejnovější akvizicí (z roku 2024) je grafický list z roku 1933 z dvojbarevného linorytu s názvem *Hanačka*. Autorkou originálu je akademická malířka Marie Hlobilová Mrkvičková.

Fond je součástí menší části podsbírky etnografické, které není věnováno v poměru s ostatními tolik pozornosti. Přes menší využití jednotlivých exponátů pro různé studijní i výstavní účely se hodnota fondu nachází v komplexním tematickém záběru, který může sloužit jako historická sonda nebo odrážet mentality a metodické přístupy společnosti v jednotlivých časových obdobích. Ať už zkoumáme vývoj etnologie jakožto oboru, nebo samotné lidové kultury, která je předmětem jeho zájmu.

Využití konkrétních exponátů fondu a nové poznatky

Potenciál využití fondu grafiky a výtvarných prací je poměrně velký, v následující části textu se pokusím přiblížit několik konkrétních exponátů a jejich význam, včetně možného směřování studijního účelu v současnosti.

Poměrně velké pozornosti se dostalo v minulosti, ale i v současnosti autorským originálům vyobrazení postav v tradičním oděvu z roku 1814, jejichž techniku zpracování nazýváme kvaš. V literatuře jsou vyobrazení považována za ikonografické prameny a reprezentují tak jedny z nejvýznamnějších exponátů podsbírky. Celý původní konvolut zahrnoval celkem 172 vyobrazení tradičního oděvu na Moravě¹ a podíleli se na něm čtyři autoři: Josef Heřman Agapit Gallaš (1756–1840), Anton Bronnenmayer, Jan Dittmann a Geisler (křestní jméno neznámé) (BERÁNKOVÁ, 2013, s. 149). Etnografický ústav MZM uchovává 87 vyobrazení, které do sbírek získala bývalá kurátorka Miroslava Ludvíková. Ludvíková se kvaši zabývala několik let, při jejich objevení v antikvariátu rychle odhadla jejich význam, vydala několik odborných článků a v Moravském zemském muzeu uspořádala dvě výstavy.² Jako první přišla s hypotézou o vzniku souboru na základě úředního pokynu, která se později potvrdila. Završením jejího dlouholetého výzkumu se stala publikace *Moravské a slezské kroje: kvaše z roku 1814*.³

Významný pramen pro studium oděvu představují dále reprodukce grafických listů od autora Wilhelma Horna (1809–1891). Oba soubory mají jedno společné, a sice že vznikaly na úřední pokyn, kvaše v roce 1814 v rámci oslav návratu Františka I. z pařížských

mírových jednání. Vyobrazení měla být předlohou pro výrobu kostýmů alegorického divadla, jehož snahou bylo ztvárnit etnickou rozmanitost tehdejší monarchie.⁴ Originály Wilhelma Horna vznikaly v srpnu 1836 v parku Lužánky v Brně, kdy byla při příležitosti korunovace Ferdinanda V. pořádána lidová slavnost za účasti stovek venkovanů v krojích. Na objednávku moravských stavů portrétoval Wilhelm Horn několik párů. Výsledkem bylo vydání volných listů barevných litografií adjustovaných v kožené nebo lepenkové složce (BERÁNKOVÁ, 2013, s. 149). Posledním souborem obdobného charakteru jsou litografie lidového oděvu Františka Kalivody (1824–1858), které vznikly přibližně v polovině 19. století.

Z vyjmenovaných souborů je patrný zájem ze strany úřadů o jakýsi druh fixace a přehledu etnik a jednotlivých kultur v tehdejší monarchii. Byli to aristokraté nového typu, sdružující se v zednářských lóžích jako předchůdcích vědeckých společností, kteří podnítili zájem dvorských úřadů i vzdělanců z řad úředníků a měšťanů o poznávání rolnického venkova (KROUPA, 2006). Kategorizace jednotlivých etnik, jejichž „autenticitu“ hledala tehdejší společnost právě na venkově, vede na základě grafických interpretací oděvů a oděvních součástí k jisté formě inscenace. Ta se později ještě prohloubí v divadelním prostředí jako u příkladu kvašů z roku 1814, kde dochází k vědomému i nevědomému přikrášlování a formování reality. Dále se jedná o strategický výběr z venkovského prostředí motivovaný představou o zmíněné „autenticitě“ venkova jako určujícího prostředí národní identity. 19. století použilo projevy tradiční kultury jako politické symboly, jako důkazy národní svěbytnosti provázející formování [později] novodobého národa. Venkovská kultura byla povýšena na kulturu národní (DVOŘÁKOVÁ, 2022). Na základě studie grafických listů a autorských originálů postav v tradičním oděvu sledujeme konkrétní prvky a strategie sloužící k oddělení jedné kultury od druhé. V tomto období a kontextu hovoříme o snaze oddělit identitu národní, která se postupně prosazovala. Mezi prvky představující politické symboly samozřejmě patří zobrazovaný oděv, pro který platí strategie související se snahou jednotlivých malířů o zachycení působivých detailů, barev a rozměrů jednotlivých krojových součástí. Obecně víme, že lidová architektura spolu s oděvem se staly oblíbenou dekorací četných společenských událostí (DVOŘÁKOVÁ, 2022). Grafické listy a autorské originály z fondu jsou výsledkem dobových snah o zhmotnění jedné kultury a odlišení ji od druhé a zrcadlí tehdejší konkrétní strategie.

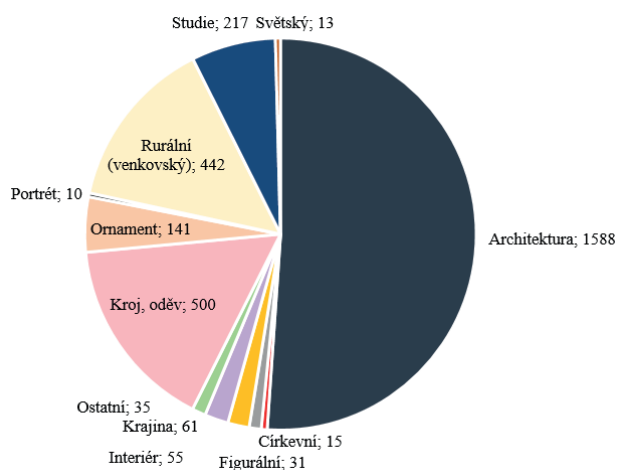
Většina výtvarných prací, které zachycují projevy tradiční lidové kultury na Moravě od konce 18. stole-

-
- 1 Celkový počet vyobrazení dohledal a podložil na základě archivních pramenů Hubert Valášek. Viz Hubert VALÁŠEK, Archivní prameny jako podklad etnografických studií: (na příkladu kvašů moravských lidových krojů z roku 1814), in: *Folia ethnographica: supplementum ad Acta Musei Moraviae*, roč. 36–37, Brno: Moravské zemské muzeum 2002–2003, s. 131–140.
 - 2 Poprvé došlo k vystavení kvašů v Dietrichsteinském paláci, hlavní budově MZM, zhruba na přelomu 80. a 90. let 20. stol., následovala výstava v Paláci šlechticů, sídle Etnografického ústavu MZM, v roce 1994 s názvem *Z neznámé historie moravských krojů*.
 - 3 Miroslava LUDVÍKOVÁ, *Moravské a slezské kroje: kvaše z roku 1814*, Brno: Moravské zemské muzeum 2000.
 - 4 Účely vzniku konvolutu dohledal v roce 2002 archivář Moravského zemského archivu Hubert Valášek. Viz H. VALÁŠEK, Archivní prameny jako podklad etnografických studií: (na příkladu kvašů moravských lidových krojů z roku 1814), in: *Folia ethnographica: supplementum ad Acta Musei Moraviae*, roč. 36–37, Brno: Moravské zemské muzeum 2002–2003, s. 131–140.

tí po současnost, vznikla z iniciativy etnografů, které samozřejmě nemíjejí dobové přístupy od romantismu, preromantismu přes zmíněnou politickou iniciativu. Objektivnější studie pak následují hlavně během 20. století. Tradiční lidová kultura vstupuje i do pedagogického prostředí. To dokazuje studie úvazu šátků, kterou vytvořili žáci Karla Langer, profesora Školy uměleckých řemesel. Soubor pochází z 1. poloviny 20. století a zahrnuje celkem šestnáct kreseb tužkou v kombinaci s kvašem, všechny zpracované podle fotografické předlohy. Langer byl v roce 1947 vedoucím Zvelebovacího oddělení, jeden ze zakládajících členů brněnské pobočky Ústředí lidové umělecké výroby (dále jen ÚLUV) a tvořil neodmyslitelnou spojnicí mezi ÚLUV a Etnografickým ústavem MZM. Od šedesátých let 20. století spolupracoval s EÚ v rovině teoretické (spoluúčast na tvorbě expozice *Lid pěti generací* z roku 1961) i dokumentační, kdy v terénu zachycoval pomocí hlavně kresebných technik nářadí a nástroje. Langer přistupoval k lidové tradici zasvěceně, avšak především jako výtvarník, kterému šlo o možnost dalšího rozvíjení a využívání pozitivních hodnot minulosti (JEŘÁBEK, 1997, s. 68.). Jeho výtvarné práce tvoří druhou nejpočetnější část fondu a patří, jak již bylo naznačeno, k nejobektivnějším výtvarným studiím.

Fotografické pozitivy uchovává fotoarchiv Etnografického ústavu MZM. V druhé polovině 20. století převládá dokumentární kresba černou tuší Karla Langer.

Rozdělení fondu podle námětu (čísla vyjadřují reálný počet exponátů):

Pro svou nejen dokumentační, ale také uměleckou hodnotu uchovává fond i díla zmíněných akademických malířů a malířek. Největší akvizice těchto děl se odehrály právě ve 20. století. Nejvýraznějším jménem fondu je bezesporu Joža Uprka, představitel plenérového realismu, impresionismu a secesního dekorativismu a nejčastěji kopírovaný umělec 20. století. Výtvarné práce Joži Uprky z fondu podlely odborné revizi jeho vnuka, výtvarníka a sochaře Jana Benedíka (*1977), který určil Uprkovo autorství. Několik děl ve fondu reprezentuje i práce Uprkových žáků, kterými jsou významní regionální malíři, jako Ludvík Ehrenhaft (1872–1955), Cyril Mandel (1873–1907) nebo Antoš Frolka (1877–

1935) (pouze reprodukce), a v neposlední řadě vzácný soubor perokreseb tradičních tanců Jana Kobzáně (1901–1959). Z pozdějších let, přesněji z druhé poloviny 20. století fond uchovává například několik kolorovaných i nekolorovaných figurálních kreseb a kreseb interiérových detailů akademického malíře Aleše Černého (1920–1984).

Ačkoliv soubor uměleckých autorských děl ve fondu není příliš početný a snad by se mohlo zdát, že jsou exponáty předmětem pozornosti historie umění, mají pro etnografii studijní význam. Nejprve ale musíme vůbec definovat autorské umělecké práce z venkovského prostředí. Často se v české i slovenské odborné literatuře a v publicistice setkáváme se spojeními jako lidová tvořivost, lidová umělecká tvořivost nebo lidová výtvarná tvořivost (což je ovšem pleonasmus) aj., jejichž nocio-nální význam je však nejasný nebo nepřesný (JEŘÁBEK, 1978, s. 16) a mnohdy s sebou nese romantizující nádechy. Richard Jeřábek upřednostňuje pojem tzv. *výtvarné kultury lidu*, který má tu přednost, že umožňuje zahrnout do předmětu vědeckého zájmu všechny jevy a předměty, jimiž lid vyjadřuje své výtvarné vlohy, popřípadě recepční schopnosti nebo svůj výtvarný estetický vkus, eventuálně nevkus (JEŘÁBEK, 1978, s. 17). Cílem této studie není primárně teoretické zařazení uměleckých děl z fondu, nýbrž dokazovat využití jejich subjektivity (na rozdíl od výtvarných studií, které se snaží dosáhnout objektivitu) pro studium lidové kultury. Podle Jeřábka se totiž v umění uplatňuje vědomá snaha povýšit vybrané stránky na pomyslnou estetickou normu, a to za cenu jejího deformování; na rozdíl od umělecké obce, která se v něm snaží pochopit a reflektovat na existenci specifických forem a společenského života (JEŘÁBEK, 2004, s. 21–22). Badatelský zájem se soustřeďuje v případě autorských děl ve fondu právě na reflexi jednotlivých uměleckých přístupů k lidové tradici.

Jak již bylo naznačeno, koncept výtvarné kultury zahrnuje vše, v čem se člověk chtěl realizovat, co chtěl vyjádřit, co bylo pro něj podstatné interpretovat pomocí vlastních uměleckých vloh. *Výtvarné kultury lidu* se vyznačují intencionálností k umění, a to bez ohledu na jejich uměleckou kvalitu, která nemusí být ze zřetele etnografického relevantní (JEŘÁBEK, 1978, s. 17). Spíše než výjevy z uměleckých pláten, které by mohly sloužit k historické i současné rekonstrukci lidového prostředí, spatřujeme význam jejich motivů při studiu ideového konceptu – jak a co vyjadřuje autor, který se vyznačuje zájmem o (tradiční) lidovou kulturu. Umění v této souvislosti tedy reprezentuje kromě uměleckého přístupu i dobový ideový koncept venkovského prostředí.

Obr. 1. Žena se džbánem v ruce. *Vrbovčanka* (přelom 18. a 19. století). Perokresba. Zdroj: Etnografický ústav MZM, podsběrka Etnografická, fond grafiky a výtvarných prací, inv. číslo G1911; autor: Joža Uprka.

Díky výzkumu v letech 2022 až 2024 se podařilo dohledat nové informace k jednomu ze čtyř autorů konvolutu kvašů z roku 1814, představiteli josefínského osvícenství, ale i katolického preromantismu, Josefa Heřmana Agapita Gallaše. Gallaš byl v říjnu roku 1781 (ve svých 25 letech) zapsán jako řádný student na Vídeňské malířské akademii.⁵ Ačkoliv se zatím nepodařilo zjistit, jak dlouho na akademii studoval a zda ji dokončil, z hlediska historie umění tato skutečnost Gallaše nově řadí jako výše postaveného umělce. Fond grafiky a výtvarných prací byl navíc impulzem pro dohledání veškerých Gallašových výtvarných prací, a tak v roce 2024 vydalo Moravské zemské muzeum publikaci s názvem *Víc, než by se zdálo. Výtvarné práce Josefa Heřmana Agapita Gallaše a jejich význam v současnosti*.⁶ Dnes již díky výzkumu malířského profilu Gallaše víme, že se zachovalo jen několik jeho olejomalb a výtvarných prací většího formátu, i proto představuje jeho 21 kvašů z podsběrky Etnografické vzácnou kulturně-historickou památku, ke které se doposud přistupovalo výhradně v kontextu vzácného pramenu pro studia oděvu.

Nejpočetněji zastoupeným autorem ve fondu je malíř, pedagog a architekt Josef Grus. Jeho výtvarné práce

představují studie zahrnující celou škálu námětů z okruhu tradiční lidové kultury, jeho zájem se obecně koncentruje především na rurální (venkovské) prostředí, ale výjimkou nejsou ani kresby z městského prostředí. Grusova originální autorská díla tvoří vzhledem k použité technice zpracování nejčastěji kresby tuší a tužkou a několik málo akvarelů. Ačkoliv se jeho zájem koncentroval na první třetinu 20. století, je ve fondu uložen i Grusův soubor 22 kreseb tužkou podle dobových maleb Brna okolo roku 1828. Využití této kolekce, která teprve čeká na hlubší prozkoumání, spočívá v historické rekonstrukci brněnských veřejných míst a památek. Z první poloviny 19. století se dochovala většinou panoramatická vyobrazení měst, případně krajinných rázů (CHATRNÝ, 2025), i proto je menší kolekce svým tematickým zaměřením hodnotná, byť se jedná o kresby podle předlohy.

Obr. 2. *Veselá brána a svatý Jakub (před 100 lety)* (ca 1928). Kresba tužkou na tenkém papíře. Zdroj: Etnografický ústav MZM, podsběrka Etnografická, fond grafiky a výtvarných prací, inv. číslo G926; autor: Josef Grus.

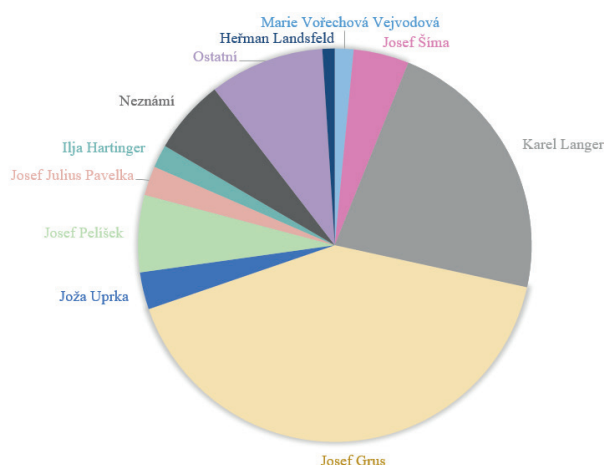
Nejznámějším autorem vedut Brna, ale i částí jeho městského prostředí z první poloviny 19. století je František Richter (1774–1860). U Františka Richtera se nabízí srovnání s již zmiňovaným J. H. A. Gallašem, a to především z biografického hlediska, Richter jinak po umělecké stránce Gallaše daleko s přehledem předstihl. Ani Richterovi se ale dlouho nedostávalo vytouženého malířského uznání, se stejným dobovým osvícensko-romantickým zájmem se věnoval malířství spíše okra-

5 Archiv der Akademie der bildenden Künste in Wien, Matrikelbuch (Eintritt 1781), Matrikelband 2: Aufnahms-Protokoll für die akademischen Schüler vom Juli 1765 bis Juli 1795.

6 Barbora ORSÁGOVÁ, *Víc, než by se zdálo. Výtvarné práce Josefa Heřmana Agapita Gallaše a jejich význam v současnosti*, Brno: Moravské zemské muzeum 2024.

ově, neboť stejně jako Gallaš se nejprve živil vojenským lékařstvím. V roce 1815 se však po neúspěšném pokusu získat placené místo brněnského městského chirurga rozhodl ve svých čtyřiceti letech opustit dosavadní profesi a věnovat se plně výtvarnému umění (TOMÁŠEK, 2024, s. 24–25). Podobně jako Gallaš později založil i výtvarnou školu, avšak větších rozměrů, než byly Gallašovy nevýdělečné výtvarné kurzy. Etnografický ústav MZM uchovává ve své podsbírce grafický list (dobovou reprodukci) Richtera výtvarného díla zachycujícího Zelný trh v centru Brna. List je adjustován do dobového rámu.

Zastoupení autorů podle počtu exponátů (včetně reprodukcí originálů):

Věra Fridrichová (1919–1978) patří mezi výtvarnice, díky kterým fond uchovává i dynamičtější výtvarné motivy. Kromě několika vyobrazení řemesel, oděvních typů nebo interiéru lidového sídla se jedná hlavně o akvarely kombinované s černou tuší, pro něž je stěžejním tématem tanec. Fridrichová se takřka celý život orientovala na folklorní kostýmní tvorbu (BEKOVÁ, 2020, s. 62), zejména se podílela na inscenacích několika tanečních divadelních představení. Právě zachycení tančících postav se stalo pro její výtvarnou práci signifikantní. Podstatu jejího umění vystihovalo jen několik nepočtených, zato artikulovaných linek černou tuší, více či méně silných. Fridrichová docílila kinetického efektu vytrénovaným pozorováním pohybu a schopností výběru několika charakteristických znaků pohybu, jakými jsou například vlínění sukně, vlající vlasy, linie paží nebo vtočených kolen při mužské cifře (ŠALOUNOVÁ, 2025, s. 59). Fond grafiky a výtvarných prací uchovává její soubor originálních autorských děl z let 1951 až 1955. Celkem deset výkresů představuje několik typů lidových tanců. Z jejího tematického záběru víme, že ztvárnila lašské, valašské, slovanské nebo hornácké tance.

O lidový tanec se Fridrichová zajímala i teoreticky, v roce 1949 například přednášela v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Brně v rámci cyklu národopisných přednášek. Vliv na její umělecké formování měly už

amatérské divadelní zážitky z dětství, fascinace lidovým prostředím a také herečka a její sestřenice Vlasta Fabiánová (ŠALOUNOVÁ, 2025, s. 59). Fridrichová se narodila i zemřela v Brně a obecně se dá konstatovat, že se svými znalostmi lidového tance a výtvarným uměním, díky kterému vzniklo několik nejen kostýmových předloh pro divadelní inscenace, významně podílela na historii a paměti brněnského divadelního tance padesátých a šedesátých let 20. století. Nutno dodat, že se Fridrichová v oblasti divadelního umění angažovala nejen jako výtvarnice, ale i jako kostymérka a scenáristka.⁷ O Fridrichové prohlásil tehdejší tanečník Státního národního divadla v Brně Jano (Ján) Šprlák Puk (1943–1992), že „byla veliká kreslířka, dneska o ní nikdo neví. [...] Z toho [pozn. jejích výkresů] bylo okamžitě poznat, že seš to ty, i když to nemělo žádnou tvář, nic.[...] mám tam pózy, ruce, ...no úžasný“ (ŠPRLÁK PUK, 60.–70. léta 20. století, s. 24).

Dílo Fridrichové je jedním z mála, které má studijní charakter pro tematické celky nehmotného kulturního dědictví, v tomto případě lidového tance. Etnologie a především její poměrně malé odvětví – etnochoreologie využívá studijních nákresů kroků jednotlivých tanců pro lepší pochopení choreografií, výtvarné práce mohou pro svou kvalitu zpracování a detail sloužit k pokročilejším rekonstrukcím. Nehledě na to, představuje osobnost výtvarnice významnou součást psaní historie tance a divadla v Československu, ve které očividně lidový tanec hraje nepostradatelnou roli.

Obř. 3. Hornácký verbuňk. Kombinovaná kresba tuší a akvarelem. Zdroj: Etnografický ústav MZM, podsbírka Etnografická, fond grafiky a výtvarných prací, inv. číslo G1904; autorka: Věra Fridrichová.

Práce s fondem jako se sondou do vývoje jednotlivých přístupů v okruhu tradiční lidové kultury

Novější práce nacházejí hojně zastoupení mj. v doplňkové části fondu. V něm se uchovávají propagační materiály k hodovým slavnostem, výstavám týkajícím se tradiční lidové kultury a různé formy folklorismu, který můžeme

⁷ Archiv Národního divadla Brno (dále jen Archiv NDB) [online] [cit. 11. 3. 2025]. Vyhledávání osobností. Fridrichová Věra. Dostupné z: https://ndbrno-onlinearchiv.cz/obsah_osoba/fridrichova-vera/.

chápat jako součást společenského a kulturního života současnosti (BAUSINGER, 1970). Přetrvávající zájem o tradiční lidovou kulturu a vliv společenského klimatu staví jednotlivosti tradiční kultury do různých rolí. Obecně se tato kultura nebo spíše její prvky a symboly stávaly v průběhu času jednak *exotikem*, *politikem*, jednak zastávaly i roli reprezentační (DVOŘÁKOVÁ, 2019, s. 52). Na základě snahy o vymezení vlastní identity pomocí prvků tradiční lidové kultury vznikají mj. výtvarné práce vyzdvihující barevnost a rozmanitost oděvů, které se objevují ve stejném kontextu jako orientální kostýmy v podobě zdobného exotika (DVOŘÁKOVÁ, 2019, s. 52). Romantický přístup k projevům tradiční lidové kultury převládal až do konce 18. století. Z exotika přechází přístup k tradičním lidovým projevům do tzv. *politika*, a sice reakcí na válečná léta, kdy se projevy staly posilou národní identity a tím i součástí tematického zásobníku oficiálního umění (DVOŘÁKOVÁ, 2019, s. 52). V neposlední řadě zastává tradiční lidová kultura a její prvky roli reprezentační. Tyto přístupy nelze časově jednoznačně vymezit, ačkoliv jsou některé z nich pro definovaná časová období typičtější než pro jiná, například romantický přístup se ve výtvarném umění vyskytuje i v současnosti. Ani prolínání všech přístupů v různých obdobích není výjimkou. Obecně se dá říct, že jistou dominantu v projevech tradiční lidové kultury zaujímá oděv, reprezentační funkci ale zastávají i těchto souvislostech například i reprodukce pohlednic s obrazovými stereotypy. Fond výtvarných prací a grafiky tyto přístupy částečně zrcadlí, čímž nabývá na významu nejen skrze jednotlivé práce, které uchovává, ale i jako celek. Navíc obrazové stereotypy sloužily neustále k reprodukcím a rekonstrukcím „lidové kultury“ právě v hmatatelnějších formách, jako je například oděv. Je potřeba si uvědomit, že lidová kultura je již převážně uzavřený historický způsob života rolnické vesnice, který se nemůže vrátit, i když některé projevy jsou revitalizovány a využívány v nejrůznějších podobách, jež lze nejlépe označovat jako výše zmíněný folklorismus (JANČAŘ; KRIST, 2007, s. 14).

Vrátíme-li se zpět k jednotlivostem a rozebereme-li konkrétní příklady dobových mentalit a přístupů v zrcadle sbírky, musíme například kriticky přistupovat k několika souborům postav v tradičním oděvu. Exotický přístup, ale i přímo účel vzniku výtvarných prací, které – jak již víme – vznikly na úřední pokyn, dovádí umělce ke snaze zvýraznit oděvní prvky, ať už co do forem, nebo barevnosti. Ikonografické doklady lidového odívání, jakými beze sporu kvaše z roku 1814 jsou, tyto strategie zahrnují. Velikost a tvar krajkových kanýrů u rukávů u žen je poměrně neobvyklá vzhledem k jiným historickým dokladům, které k jednotlivým regionům a oděvními typům známe.⁸ Barvy oděvů z kvašů jsou zpravidla sytější a poutavější, což pravděpodobně souvisí se záměrem jejich využití – jako předlohy pro divadelní kostýmy, u kterých je výraznost žádoucí. Z tohoto důvodu je v rámci důsledné studie textilu na jejich věrohodnost pohlíženo také kriticky.

Pro konkrétní příklad politického záměru s využitím tradiční lidové kultury mohou sloužit ve fondu grafiky a výtvarných prací pohlednice se svéráznými motivy nebo pozdější kulturní formy reprezentace v souladu s totalitní ideologií. Malá část fondu poskytuje přehled kulturních akcí v době socialismu díky kolekci zhruba 200 kusů plakátů. Nejen politická hesla, ale i ráz tehdejších událostí jako výstav, slavností aj. poskytují náhled do politického smýšlení a využití (zneužití?) kultury pro politickou propagandu. Z kolekce plakátů je zřetelný zájem o kulturní události konané ve spolupráci se spřátelenými socialistickými zeměmi (výstavy konané výhradně ve východním bloku). Nedílnou součástí práce s fondem grafiky a výtvarných prací je i provenience exponátů, ze které mnohdy vyplývá přijetí akvizic ze zemí s komunistickým režimem. Tak se například do Etnografického ústavu MZM dostaly čínské vystřihovánky a ornamenty nebo grafické listy s tradičním oděvem. Intenční šíření dobové ideologie a systematický výběr kulturních reprezentantů pro veřejnost odpovídá přístupu k exponátům jako k *politiku*, zároveň tyto strategie přirozeně ovlivňují i samotný profil fondu a sbírky muzea obecně, jakožto významné kulturní instituce plnící reprezentační roli.

Aktuální praktická manipulace s fondem probíhá v rámci Národního plánu obnovy (NPO),⁹ který má v následujících letech přinést kompletní digitalizaci exponátů a tím i zajistit snazší přístupnost veřejnosti. Obecným zájmem oddělení, kterému mj. NPO napomáhá, je kromě vzbuzování odborného zájmu také popularizace fondu formou online platform, sociálních sítí,¹⁰ případných projektů, jakými jsou online výstavy atd. Samozřejmě se fond i nadále využívá pro výstavní, badatelské, studijní a podobné účely.

Závěr

Tento příspěvek ve snaze zviditelnit a přiblížit význam fondu grafiky a výtvarných prací jej prezentuje jako studijní materiál pro kulturně-historický výzkum a sděluje nově objevené informace.

Fond grafiky a výtvarných prací představuje menší díl jinak velké podsbírky etnografické sbírky MZM v Brně. Fond prošel v letech 2022 až 2024 kompletní revizí a revidencí, což přineslo nový přehled nad akvizicemi, neboť v posledním desetiletí se pozornost soustředila především na získání exponátů z ostatních fondů. Jako by se zdálo, že je malá sbírka již vytěžena a zásadní hodnotné práce otištěny v literatuře bez možnosti výzkumu, který by přinesl nové poznatky. Intenzivní práce s fondem však znovu oživila některá témata a skutečně přinesla nové informace i perspektivy. Nejzásadnějším počinem od začátku revidence byl zhruba čtyřletý výzkum, jehož závěr nejenže nadhodnotil konvolut kvašů, konkrétně 21 vyobrazení z něj. Komparativní metoda děl Gallaše, který se sám o sobě zdál již poněkud vytěženým tématem, dokázala,

8 E-mailová zpráva Lenky Novákové, emeritní zaměstnankyně Etnografického ústavu MZM, Barboře Orságové z 10. 6. 2022.

9 Více informací k NPO se nachází na oficiálním webu <https://planobnovy.gov.cz/>.

10 Etnografický ústav MZM spravuje od května 2022 vlastní instagramový profil @mzm_etnografie, na kterém se pravidelně zveřejňují exponáty fondu grafiky a výtvarných prací a obecné informace k fondu.

že multioborový výzkum může otevřít nové perspektivy a obohatit i zdánlivě probádané. V tomto případě se jednalo o výzkumné metody sahající do okruhů archivářství, historie umění a samozřejmě etnologie. Ostatně již na počátku badatelského zájmu o probíraný konvolut kvašů se přesah do oboru archivářství ihned ukázal jako velmi přínosný při určení detailnějších informací. Téma Gallaš ani studium ikonografických kvašů nejsou zdaleka jedinými tématy, která se jeví i nadále jako přínosná za předpokladu multioborové studie. Slouží jako ukázkový příklad a utvrzují badatele v potenciálu, který fond grafiky a výtvarných prací pro studium tradiční lidové kultury i mimo ni může mít.

V současnosti vybízí práce s fondem jako celkem historický nadhled a na základě přehledu druhů akvizic, autorských zájmů, okolností k provenienci a získávání sbírkových předmětů pro muzeum se celý fond profiluje jako odraz určité části historického vývoje přístupů k tradiční lidové kultuře.

Literatura a prameny

- Hermann BAUS INGER, Folklorismus jako mezinárodní jev, in: *Národopisné aktuality*, č. 7, Strážnice: Krajské středisko lidového umění 1970, s. 217–222.
- Helena BERÁNKOVÁ, Sbírká grafiky, in: Jarmila PECHOVÁ (ed.), *Lidová kultura v muzeu. Sbírký Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně*, Brno: Moravské zemské muzeum 2013, s. 149–153.
- Eliška BEKOVÁ, *Gustav Voborník jako choreograf baletu Divadla Josefa Kajetána Tyla v Plzni v letech 1968–1981*, diplomová práce, Praha: Karlova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra divadelní vědy 2020. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/118668/120362697.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Hana DVOŘÁKOVÁ, Tradiční kultura – výkladní skříň státu? *Folia ethnographica: supplementum ad Acta Musei Moraviae*, roč. 53/1, Brno: Moravské zemské muzeum 2019, s. 51–53.
- Josef JANČÁŘ – Jan KRIST, *Národopisné slavnosti a folklorní festivaly v České republice*, Strážnice: Národní ústav lidové kultury (dále jen NÚLK) 2007, s. 14.
- Richard JEŘÁBEK, Lidové umění a výtvarná kultura lidu (Pojmoslovné úvahy), 1978, in: Alena JEŘÁBKOVÁ – Alena KŘÍŽOVÁ – Pavel KŘÍŽ (eds.), *Lidová výtvarná kultura. Dvacet dva příspěvků k teorii, metodologii, ikonografii a komparatistice*, 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita 2011, s. 11–18.
- Richard JEŘÁBEK, Langer, Karel, in: Martina PAVLICOVÁ, Lucie UHLÍKOVÁ (eds.), *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice: NÚLK 1997.
- Richard JEŘÁBEK, Lid a jeho kultura z druhé ruky, in: *Folklorismy v českém výtvarném umění. Katalog výstavy*. České muzeum výtvarného umění v Praze 2004.
- Jiří KROUPA, Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810, Brno: ERA group s.r.o. 2006.

Miroslava LUDVÍKOVÁ, *Moravské a slezské kroje: kvaše z roku 1814*, Brno: Moravské zemské muzeum 2000.

Barbora ORSÁGOVÁ, *Víc, než by se zdálo. Výtvarné práce Josefa Heřmana Agapita Gallaše a jejich význam v současnosti*, Brno: Moravské zemské muzeum 2024.

Kateřina ŠALOUNOVÁ, *Sondy do historie a paměti brněnského baletu 50. a 60. let 20. století v kontextech pedagogické a choreografické transmise*, disertační práce, Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, obor Divadelní a filmová studia 2025. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/d3thi/posledni_verze_disertace_n4tgg.pdf.

Petr TOMÁŠEK, Radost z rejsování a malování. Poznámky na okraj výtvarného díla Josefa Heřmana Agapita Gallaše, in: Barbora ORSÁGOVÁ (ed.), *Víc, než by se zdálo. Výtvarné práce Josefa Heřmana Agapita Gallaše a jejich význam v současnosti*, Brno: Moravské zemské muzeum 2024, s. 24–25.

Hubert VALÁŠEK, Archivní prameny jako podklad etnografických studií: (na příkladu kvašů moravských lidových krojů z roku 1814), *Folia ethnographica: supplementum ad Acta Musei Moraviae*, roč. 36–37, Brno: Moravské zemské muzeum 2002–2003, s. 131–140.

Archivní prameny

Archiv Národního divadla Brno (dále jen Archiv NDB) [online] [cit. 11. 3. 2025]. Vyhledávání osobností. Fridrichová Věra. Dostupné z: https://ndbrno-onlinearchiv.cz/obsah_osoba/fridrichova-vera/.

Archiv NDB [online] [cit. 11. 3. 2025]. Vyhledávání osobností. Šprlák Puk Ján. Dostupné z: https://ndbrno-onlinearchiv.cz/obsah_osoba/sprlak-puk-jan/.

Archiv NDB, přepis rozhovoru s Jánem Šprlákem Pukem, složka Ján Šprlák Puk, s. 24.

Archiv der Akademie der bildenden Künste in Wien, Matrikelbuch (Eintritt 1781), Matrikelband 2: Aufnahms-Protokoll für die academischen Schüler vom Juli 1765 bis Juli 1795.

Etnografický ústav MZM, podsbírka Etnografická, fond (dále jen f.) Grafiky a výtvarných prací, inv. číslo G1904, Hornácký verbuňk, kombinovaná kresba tuší a akvarelem, autorka: Věra Fridrichová.

Etnografický ústav MZM, podsbírka Etnografická, f. Grafiky a výtvarných prací, inv. číslo G3064, Svatební průvod v Bartošovicích, barevná litografie, konec 18. století, autor neznámý.

Etnografický ústav MZM, podsbírka Etnografická, f. Grafiky a výtvarných prací, inv. číslo G926, *Veselá brána a svatý Jakub (před 100 lety)*, kresba tuškou na tenkém papíře, ca 1928, autor: Josef Grus.

Etnografický ústav MZM, podsbírka Etnografická, f. Grafiky a výtvarných prací, inv. číslo G1911, *Vrbovčanka*, perokresba, přelom 18. a 19. století, autor: Joža Uprka.

Moravské zemské muzeum, archivní fond, karton 8, Miroslava Ludvíková.

Ostatní zdroje

E-mailová zpráva Lenky Novákové, emeritní zaměstnankyně Etnografického ústavu MZM, Barboře Orságové z 10. 6. 2022.

Hana DVORÁKOVÁ, Stálá expozice *Tradiční kultura na Moravě v zrcadle času*: technický scénář, Brno: Moravské zemské muzeum – Etnografický ústav 2022, s. 5.

Jindřich CHATRŇÝ, (komentovaná prohlídka expozice Brno – Nostalgické ze dne 11. 3. 2025), místo: hrad Špilberk – Muzeum města Brna.

Recenzovaný odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury (DKRVO, MK 000094862).